

ИСТРАЖИВАЊЕ ЗАИНТЕРЕСОВАНОСТИ ЖЕНА ЗА ПРЕДУЗЕТНИШТВО У АГРОБИЗНИСУ¹

Ј.М. Цвијановић², Б. Војновић³, Јелена Лазић⁴

Резиме: Спроведеним истраживањем анализирају се ставови и размишљања о могућностима покретања женског агробизниса. Резултати указују на незадовољство жена друштвеним статусом на селу и сматрају да су у подређеном положају у односу на супротни пол. Присутна је заинтересованост становница руралних подручја за покретање сопственог агропредузетничког подухвата, како оних које су незапослене, тако и жена које имају посао, али би се бавиле пословима у подручју пољопривреде. Потенцијалне предузетнице имају искуства у пословима пољопривреде, али не познају у довољној мери функционисање агробизниса. Из тог разлога су спремне да се додатно едукују и радо би прихватиле бесповратну финансијску подршку.

Кључне речи: женско предузетништво, агробизнис, едукација

Увод

Идеји о актуелном истраживању допринеле су активности на Економском институту у Београду. Захваљујући програму подршке УСАИД агенције (програм финансијске подршке за развој предузетништва жена у агробизнису) као и активностима научних и образовних институција створена је претпоставка да се овакво истраживање спроведе на територији општина: Шабац, Владимирци, руралних општина града Београда, Обреновац и

¹ Резултати изнети у овом раду део су истраживања на пројекту Министарства науке број 179001.

¹ Проф. др Јанко М. Цвијановић, научни саветник, Универзитет Мегатренд, ФПС, Београд, e-mail: jankocvi@eunet.rs

² Др Бошко Војновић, Висока пољопривредна школа, Шабац, e-mail: bosko_v@verat.net

⁴ Мр Јелена Лазић, Економски институт, Београд, e-mail: jlazic@ecinst.org.rs

Богатић. Истраживање је урађено током октобра и почетком новембра 2010. године, а реализовали су га наставници и студенти Високе пољопривредне школе из Шапца. Анкетирано је 166 жена са подручја поменутих општина. Питања и понуђени одговори су састављени на бази логичних, научних, практичних потреба, као и елемената програма USAID агенције и водећих српских института. Добијени резултати могу иницирати покретање сличног програма и на другим местима, на пример на подручју целог Мачванског округа. Само Шабачка општина као центар овог округа располаже са 60.747 хектара обрадивог земљишта (оранице и вртови 54.310 хектара или 91,66%, воћњаци 3.500 хектара односно 5,91%, виногради 200 хектара или 0,34% и ливаде са 1.240 хектара односно 2,09%). Резултати анкете су приказани табеларно и графички.

2. Сеоско и женско предузетништво у агробизнису

Сеоско предузетништво нарочито стимулативно делује на развој руралних средина. Развој предузетништва на селу представља огроман неискоришћен потенцијал за стварање економске моћи ових подручја и пружа реалне шансе за повећање запослености становника села, који у принципу теже долазе до радних места. Само уношење различитости у сеоски амбијент делује стимулативно, јер покреће заинтересованост људи на селу за опстанак у тим срединама. Сеоско предузетништво се може валоризовати у следећим делатностима: преради воћа и поврћа, сточарству и млекарству, повртарству, воћарству, узгоју и преради печурака, прикупљању шумских плодова и слично. Поред послова директно везаних за агробизнис могуће је поспешити сеоско предузетништво и кроз активности непосредно везане за агротуризам, углавном кроз: угоститељство, домаћу радиност, издавање смештајних капацитета, резбарење, ловачке активности и израду туристичких сувенира итд. (види/9/ стр. 46-47)

Нека спорадична истраживања у Србији указују да је све већи број жена које успешно воде пољопривредна домаћинства. Агенција УН наводи и податак да је преко 50% укупне светске хране произведено од стране жена и да је у том правцу потребно унапредити њихов положај у аграрним подручјима. Да је значајна улога жена у сеоским срединама потврђује и чињеница да је 15. октобар проглашен за Међународни дан жена на селу. У поређењу са мушким предузетницима, жене предузетнице су склоније тимском раду и спремне су да своје личне циљеве потисну и подреде заједничким циљевима. По особинама самосталности, агресивности и постигнутим резултатима разлике готово да не постоје. Такође у делу преузимања ризика не постоји значајна разлика између жена и мушкараца предузетника. (види/1/ стр. 30-37)

У САД-у постоји национална фондација америчких предузетница (NFWBO National Foundation of Women Business Owners) која је настала на основу иницијативе женских предузетничких асоцијација (NAWBO National Association of Women Business Owner). Све су конституисане као непрофитна и неполитичка удружења, али су чланице тих удружења успеле да доспеју до веома високих државних функција. Анализе урађене у Словенији указују да жене углавном мисле да пол није релевантан код склапања послова, односно да број склопљених пословних уговора од стране мушкараца и жена је еквивалентан. Ипак 27% жена сматра да је имало проблема у послу зато што су жене. Са друге стране 7% је изјавило да је предност бити жена у одређеном послу. Жене у Америци мишљења су да у пословању постоји много препрека за особе женског пола у предузетништву. Проблеми су углавном код тражења кредита и конкурисања за добијање послова. (види/4/)

Предузетништво у сеоским срединама може имати велику корист од стратешких удружења за развој, односно партнерства унутар владе, универзитета, института и приватног сектора. Импликације за развој сеоског предузетништва су:

- здрава национална привредна политика у погледу пољопривреде, укључујући препознавање виталног доприноса предузетништва сеоском привредном развоју,

- политика и специјални програми за развој и усмеравање предузетничких способности,

- предузетничко размишљање о развоју села, не само од стране сељака, него сваког појединца и сваке организације за развој села и

- установе које подржавају развој сеоског предузетништва као и удружења за стратешки развој. (види/5/ стр. 118)

У Србији данас има око 4.800 села. Просек старости у већини села је око 60 година. Свако четврто село у Србији нестаје, одумире. Више од 200 села је без иједног становника млађег од 20 година. Од 1991. до 2010. године број пољопривредних газдинстава се смањило за преко 20%. Широм Србије данас је празно око 40.000 кућа (исто толико стаја и обора). У Војводини их је половина од тог броја. Пажљиво војвођанских села најизразитије је у јужном Банату (општине Пландиште, Алибунар и Бела Црква), где има села која су потпуно празна. Суморну слику наше демографије употпуњује и податак последњег пописа становништва 2002. године, према коме је у Србији стопа природног прираштаја негативна. Ако се овоме дода податак по коме у Србији годишње остане необрађено око 500.000 хектара њива, од 4,25 милиона хектара обрадивих површина, колико их у Србији има, онда је јасно колики је раскорак између стварног и могућег. (види/3/ стр. 93-94)

Претходни подаци указују на стање српске пољопривреде. У том правцу уследиле су многе активности за поспешивање пољопривреде и олакшавање живота на селу. У републици Србији током 2004. године ступио је на снагу Закон о регистрацији пољопривредних газдинстава који је омогућавао пријављивање оних особа које остварују зараду и живе од пољопривредне производње. Регистрованим произвођачима (податак о њиховом броју није доступан) омогућено је да поднесу захтеве за кредитирање своје производње и могућност да у наредном периоду буду подржани од стране државе у давању разних олакшица како би се покренула пољопривредна производња. До краја 2004. године пријављивање је било бесплатно. Исто тако, Америчка агенција за међународни развој (USAID) у сарадњи са Економским институтом, дефинисала је и финансира петогодишњи програм стручне и финансијске помоћи пољопривредном сектору и прехранбеној индустрији републике Србије. Циљ програма је повећање ефикасности српске пољопривреде. У оквиру овог програма, спроводи се и програм финансијске подршке за развој предузетништва жена у агробизнису. Укупан износ средстава није објављен, а од учесница обуке тражи се једино да имају добру пословну идеју, док новчана средства обезбеђује USAID организација. Средства која се бесповратно додељују су у максималном износу од 15.000 \$ за оне пословне планове, који задовоље утврђене критеријуме. Поред обуке у изради пословног плана, програм обуке обухвата и стицање знања из: процене тржишних и пословних могућности, израде бизнис плана, регистрације сопственог бизниса и приступања изворима финансирања. Једини услов је да се предузетнички подухват покрене у некој од следећих делатности: сточарству, млекарству, воћарству, повртарству, узгоју и преради печурака или прикупљању и преради лековитог биља и шумских производа. Као необавезно, али пожељно је искуство у области пољопривреде и поседовање основних или дела основних ресурса за покретање агробизниса. Нама није доступан податак о укупном броју покренутих послова.

У Програму могу да учествују жене:

- које немају регистрован сопствени посао и нису запослене у породичној фирми,
- које су носиоци или чланови пољопривредних газдинстава,
- које су запослене, али имају јасно опредељење да желе да отпочну сопствени агробизнис,
- удружене у кооперативу (задругу). (види/www.ecinst.org.rs)

Предвиђена обука има за циљ да помогне полазницама овог курса у пружању елементарних знања за прављење агробизнис плана и да омогући

будућим предузетницама да покрену бизнис и остану у њему. Нека истраживања у Великој Британији су показала да је стопа неуспеха код започињања новог бизниса између 50% и 70% у прве три године пословања. (види/2/ стр. 188-196) Ова чињеница указује на неопходност прелиминарне подршке потенцијалним агропредузетницама у првим фазама покретања бизниса, када је он и најрањивији. Нажалост, предвиђена обука споро се реализује.

3. Истраживање о могућностима покретања женског агропредузетништва

Анкету о потенцијалним предузетницама обавиле су студенткиње Високе пољопривредне школе у Шапцу, тако што је свака од њих добила задатак да анкетира између 5 и 10 особа женског пола изабраних методом случајног узорка, углавном из руралних и приградских насеља, која и јесу предодређена за бављење овом врстом бизниса. У највећем броју (око 80%) анкетиране су особе из Мачванског округа. Постављена су питања релевантна за сазнања о могућностима и заинтересованости жена да постану предузетници у области агробизниса. У истраживању је коришћена квалитативна метода, јер се она заснива на мотивационим елементима и везана је за психолошке факторе. У овом истраживању су тражени одговори на многа питања, а најбољи начин за то је испитивање оних због којих се то чини. Из тог разлога коришћен је модел дубинског интервјуа – путем директног разговора са женама потенцијалним агропредузетницама. Постављено је укупно 22 питања. У анкети је учествовало 166 особа женског пола, али је анализирано 156 оних које су се након првог питања изјасниле да би се бавиле агропредузетништом.

Табела 1. Структура и профил жена потенцијалних предузетника у агробизнису 2010.године

Table 1 Structure and profile of woman potential entrepreneurs in agribusiness 2010.

Р.б.	ПИТАЊА ИЗ АНКЕТЕ	Број потенцијалних жена агропредузетника	%
1.	Квалификациона структура?		
	Без образовања	1	1
	основно	27	17
	средње	95	61
	кв	2	1
	вкв		-
	више	19	12

	високо	11	7
	Мр или др	1	1
2.	Старосна структура?		
	До 20	2	1
	21-30	45	29
	31-40	33	21
	41-50	52	34
	51 и више	24	15
3.	Да ли би се бавили агропредузетништвом?		
	да	156	94
	не	10	6
4.	Да ли жене имају одговарајући друштвени положај на селу?		
	да	44	28
	не	112	72
5.	Због чега жене немају одговарајући положај на селу (одговарају само оне које су се у претходном питању изјасниле са не)?		
	Не могу да искажу своје способности због схватања окружења	37	33
	Традиционално примитивни обичаји их доводе у подређен положај наспрам супротног пола	47	42
	Нису довољно учиниле да дођу у равноправан положај	9	8
	Није одговорило	19	17
6.	Какав вам је радни статус?		
	Назапослена и бавила би се сопственим агробизнисом	77	50
	Назапослена али се не би бавила сопственим агробизнисом	19	12
	Запослена али би да се бави сопственим агробизнисом	52	33
	Запослена и не би се бавила сопственим агробизнисом	8	5
7.	Разлози за започињање сопственог агробизниса?		
	Незапосленост	64	41
	Потреба за независношћу	30	19
	Незадовољство постојећим послом	36	23
	Постојање пословне идеје	14	9
	Наставак постојећег посла	12	8
8.	Чланство у пољопривредним задругама или неким другим организацијама из домена пољопривреде?		
	да	11	7

Истраживање заинтересованости жена за ...

	не	139	89
	Није одговорило	6	4
9.	Да ли сте оснивач или члан пољопривредног газдинства?		
	да	73	47
	не	83	53
	Није одговорило		-
10.	Имате ли искуства у пословима пољопривреде?		
	да	94	61
	не	35	11
	делимично	27	17
11.	Којом врстом агробизниса желите да се бавите?		
	Ратарством и повртарством	37	24
	Воћарством и виноградарством	29	19
	Сточарством	29	19
	Органском производњом	5	3
	Трговином пољопривредних производа	27	17
	Агротуризмом	13	8
	Прерадом пољопривредних производа	6	4
	Прикупљањем и прерадом лековитог биља и шумских плодова	7	4
	Остало	3	2
12.	Да ли би се бавили?		
	Основном производњом	54	34
	Основном производњом и прерадом	16	10
	Основном производњом, прерадом и продајом	46	30
	Само прерадом	7	5
	Само продајом	32	21
13.	Да ли поседујете потребне ресурсе или делове ресурса за почетак агробизниса?		
	Обрадиво земљиште	61	39
	Основно стадо	16	10
	Наменски објекат за потребе агробизниса	12	8
	Ненаменски објекат, који се може прилагодити потребама	19	12
	Ништа од поменутог	48	31
14.	Да ли поседујете потребна знања за израду пословног плана?		
	Да	41	26
	Не	101	65

Др Јанко Цвијановић и сарадници

	Није неопходно	14	9
15.	Да ли поседујете потребна знања за процену тржишних и бизнис шанси?		
	Да	47	30
	Не	94	60
	Неје неопходно	15	10
16.	Да ли поседујете потребна техничко –технолошка знања из агробизниса?		
	Да	48	31
	не	102	65
	Неје неопходно	6	4
17.	Да ли поседујете потребна знања у области правне регулативе агропредузетништва?		
	Да	26	17
	Не	115	73
	Није неопходно	15	10
18.	Шта би вас навело да уложите у оснивање и покретање сопственог агробизниса?		
	Бољи приступ кредитима банке	19	11
	Бољи приступ инвестиционим кредитима	13	8
	Могућност стратешког повезивања са партнерима	17	10
	Ниске камате на кредите	20	12
	Обезбеђује потребних гаранција	14	8
	Бескаматни пољопривредни кредити за потстицање развоја	49	31
	Финансијска помоћ државе за стварање нових радних места	34	20
19.	Заинтересованост за програм финансијске подршке у циљу покретања агробизниса		
	Да	129	83
	Не	21	13
	Није одговорило	6	4

Извор (/8/)

Табела 2. Најважнији фактори уласка у агробизнис
Table 2 Most important factors for starting agribusiness

Р.б.	ПИТАЊА ИЗ АНКЕТЕ	Број поена	%
20.	Познавање области агробизниса?		
	Познајем добро	34	22
	Не познајем	35	22
	Не познајем, али желим да се едукујем	85	55
	Није неопходно	2	1
21.	Која врста подршке Вам је потребна?		
	Морална	33	14
	Финансијска	141	60
	Није ми потребна	6	3
	У знању и искуству	55	23
22.	Фактори који омогућавају старт и опстанак у агробизнису?		
	Велики почетни капитал	85	35
	Знање и искуство у агропредузетништву	47	20
	Вузија и истрајност	17	7
	Добре везе	35	15
	Слаба конкуренција	9	4
	Нов агропроизвод на тржишту	23	10
	Дистрибутивни систем	2	1
	Добра реклама	19	8

Извор (/8/)

Табела 3. Резиме одговора

Table 3 Summary of answers

	Најзаступљенија је средњошколска образовна структура, 61%
	Најзаступљенија старосна структура између 41-50 година, 34%
	Агробизнисом би се бавило, 94%
	Незадовољство друштвеним положајем жена на селу, 72%
	Разлог незадовољства друштвеним статусом – традиционално примитивни обичаји их доводе у подређен положај наспрам супротног пола, 42%
	Незапослена и бавила би се сопственим агробизнисом, 50%
	Разлог за започињање агробизниса – незапосленост, 41%
	Без чланства у пољопривредним организацијама, 89%
	Нема основано пољопривредно газдинство, 53%
	Искуство у пољопривреди, 61%
	Бавили би се ратарством и повртарством, 24%

	Бављење основном производњом, 34%
	Поседовање обрадивог земљишта, 39%
	Знање из пословног планирања не поседује, 65%
	Не познаје тржишне и агробизнис шансе, 60%
	Нема техничко – технолошка знања из агробизниса, 65%
	Нема знања из правне материје у агробизнису, 73%
	Стимуланси за покретање агробизниса – бескаматни кредити за подстицај развоја, 31%
	Заинтересованост за програм финансијске посршке у циљу покретања агробизниса, 83%
	Не познаје агробизнис, али жели да се едукује, 55%
	Потребна финансијска подршка, 60%
	Потребан велики почетни капитал, 35%

Напомена: Анкетирано је 166 жена и то: из Шапца 118, Владимираца 22, Обреновца 7, Београда 7, и Богатића 12.

4. Закључак

Анализом образовне структуре потенцијалних предузетница закључујемо да је највећи број оних са средњом стручном спремом, чак 61%, док наредна по реду је категорија ниже образованих, које би се бавиле агробизнисом са 17% учешћа. Карактеристично је да се појављује и једна особа са научном титулом магистра наука, што може да указује на заинтересованост изузетно образованих особа за бављење агробизнисом, или на то да и лица са научним титулама тешко долазе до запослења. Резултати даље указују да је најзаинтересованија старосна група за бављење сеоским агробизнисом у старосној доби између 41-50. године, са учешћем од 34%, а следећа по реду је старосна група између 31-40. године, са учешћем од 29%. По овим резултатима се може закључити да је евидентан широк старосни спектар заинтересованих за женски бизнис на селу. По питању друштвеног статуса жена на селу стање је алармантно, јер је пуних 72% жена незадовољно и углавном су њихове замерке на традиционално примитивне обичаје, који их доводе у подређен положај наспрам супротног пола. Потенцијалне предузетнице углавном су без посла 50%, док је велики број и оних (33%) које имају посао, али би се бавиле агробизнисом. Ово показује заинтересованост за развој предузетништва у агробизнису. Резултат делује логично с обзиром да и други показатељи указују да је разлог за покретање агробизниса незапосленост (41%) и да је велико незадовољство постојећим послом (23%). Чланство у пољопривредним организацијама нема 89% испитаника, а оснивачи или чланови пољопривредних газдинстава су

заступљени са 47%. Висок проценат неучлањености у пољопривредне организације указује на неорганизованост агроиндустријског сектора.

Охрабрујуће делује податак да 61% испитаних има искуства у бављењу пољопривредним активностима, што може умногоме да олакша пројекат омасовљења жена агропредузетница. Структура бављења потенцијалним агробизнисом у истраживању указује на бављење ратарством и повртарством 34%, а следи сточарство, воћарство и виноградарство са 19%. У том контексту логика се види код бављења ратарством и повртарством, јер шабачки атар располаже са око 92% обрадивих површина. Воћњаци чине око 6% од укупног обрадивог земљишта, што може такође, да се прихвати као релевантно, али проблем може да буде у бављењу виноградарством, јер у овом подручју виногради покривају површину, тек од 0,34% од укупно обрадивог земљишта. Ово указује на потребу подизања нових засада винове лозе. Свеобухватност бављења агробизнисом усмерена је на основну производњу са 30%, и основну производњу, прераду и продају. Ова друга опција делује оптимистичније, јер се тежи заокруживању комплетног циклуса агробизниса, који у сваком погледу може да постигне боље економске ефекте и резултира вишим животним стандардом жена и становништва на селу.

Расположиви ресурси за бављење агробизнисом су углавном у обрадивом земљишту, али је проблем што и готово идентичан проценат око 30% не располаже никаквим материјалним потенцијалом. Непознавање агробизниса је врло често (чак 55%) чиме се потврђује значај рада на оваквим пројектима. Знања из пословног планирања страна су за 65% испитаних особа, процену шанси из окружења не може да оствари 60%, техничко – технолошким знањима из области агробизниса не располаже 65%, а правна регулатива непозната је чак за 73% евентуалних предузетница. Потребна подршка за покретање агробизниса је углавном финансијска 60%, што је аналогно са резултатом да је за стартовање бизниса најпотребнији велики почетни капитал за шта се изјаснило 35% испитаница. Једна трећина мисли да је главни стимуланс за покретање агробизниса бескаматни пољопривредни кредит за подстицање развоја. Као потврда става да женско агропредузетништво може и треба да покрене развој и поправи положај жена на селу је чињеница да је 83% анкетираних жена спремно да започне агробизнис уколико добије одговарајућу едукацију и бесповратна финансијска средства.

Литература

1. Hisrich R.D., Brush C., Жене предузетнице: способност управљања и пословни проблеми, Journal of Small Business Management, 1984.
2. Kishel G.F. & Kishel P.G.: How to Start, Ran and Stay in Business, John Wiley & Sons Inc., New York, Chicester, Brisbane, Torinto, Singapore, 1993.
3. Пејановић Р., Његован З., Актуелни проблеми пољопривреде и Села републике Србије, Индустија 1/09, Економски институт, Београд, 2009.
4. Петрин Т., Глас М., Анализе о женском предузетништву у Словенији, Љубљана, 1998.
5. Петрин Т., Предузетништво као господарска снага у развоју села, Програм за предузетничко оспособљавање за промотере, учитеље и саветнике предузетништва, РСМГ, Stability pact for south eastern Europe, Gea Colege, Љубљана, 2002.
6. Програм финансијске подршке за развој предузетништва жена у агробизнису, www.ecinst.org.rs
7. Радојковић Д., Бесара Н., Поповић Б., Организација производње у малим предузетничким радионицама, Индустија, 4/2009, Економски институт, Београд.
8. Војновић Б. et all, Истраживање женског предузетништва у Србији, Висока пољопривредна школа, Шабац, 2010.
9. Војновић Б., Пословни системи у развоју туризма – методолошки приступ, Народна библиотека, Београд, 2004.

Примљено: 22.02.2011.

Одобрено: 25.03.2011.

UDC: 331.1-055.2:631.1

FEMALE ENTREPRENEURS IN AGRIBUSINESS

Janko M. Cvijanović¹, Ph.D., Boško Vojnović², Ph.D., Jelena Lazić³, M.Sc.

¹ Megatrend university, FPS, Belgrade, Serbia

² Agriculture college, Šabac, Serbia

³ Economics institute, Belgrade, Serbia

Summary

Conducted survey analyzes the attitudes and thinking about the possibilities of launching women's agribusiness. The results indicate dissatisfaction with women's social status in the country and believe they are in a subordinate position in relation to male. There is interest in the rural areas to start their own agropreduzetničkog podzuhvata, those who are unemployed, and women who have a job, but to deal with jobs in agriculture. Potential entrepreneurs have experience in agriculture, but not sufficiently familiar with the functioning of agribusiness. For this reason, are willing to further educate and gladly accepted the grant support.

Key words: women's entrepreneurship, agribusiness, education

Author's address:

Prof. dr Janko M. Cvijanović
Megatrend univerzitet, FPS
Goce Delčeva 8
11070 Novi Beograd
Srbija
e-mail: jcvijanovic@megatrend.edu.rs